

КОМУНІКАТИВНА ПРИРОДА ЗМІСТУ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

В умовах формування інформаційного суспільства відбулося значне розширення сфери функціонування знакових структур, що пов'язано з ростом масштабів впливу комунікативних процесів на життя суспільства в цілому. Розвиток теорії, методології і технології інформаційних процесів, що пронизують усі сфери життя сучасного суспільства, і, як затверджують фахівці, що ведуть до формування особливої реальності, порівнянної зі світом природи, — інфосфери, приводить до необхідності уточнення і розвитку відповідної категоріальної бази. Поняття «зміст» стає одним з центральних понять у цілому ряді гуманітарних наук — лінгвістиці, семіотиці, логіці, інформатиці, теорії комунікації, неориторичі. Логіка розвитку понять «зміст», «значення» і «інформація» усе частіше зіштовхує їх; вони незбагненим образом зближаються, майже ототожнюються в одних контекстах і «ворогують», вважаються несумісними в інших.

Таким чином, виникає необхідність чіткіше визначити межі даних понять. Якщо прийняти точку зору, відповідно до якої поняття «зміст» і «значення» ототожнюються, то виникає таке заперечення: у науковому світі не прийнято вводити термін, що дублює поняття, яке вже існує («бритва Оккама»).

Будемо дотримувати тієї точки зору, відповідно до якої поняття «значення» ототожнюється з поняттям «інформація», тобто під значенням будемо розуміти зміст тексту, пропозиції, слова (значенневе значення), що розуміється кожним носієм мови. Змістом же є додання визначеної значимості інформації, коли інформація (значення) вже не є нейтральною, а переживається людиною в момент зіткнення цієї інформації, об'єктивованої у знаках і знакових формах, з чимось іншим, що представляє інша реальність (іншу цілісність, середовище, тло, обрій і т. п.). Додання змісту, переживання змісту відбувається тільки в комунікації, але в комунікації особливого роду.

Філософи, що звернулися до проблеми комунікації, діалогу як вихідної сутнісної характеристики людини, виділяють два види комунікації. Так, Ю. Хабермас вводить і протиставляє поняття «інтеракція» і «дискурс». Під інтеракцією він розуміє процес передавання значень (інформації), а під дискурсом — процес обговорення значимих для комунікантів проблем, тобто проблем, що належать до ціннісної сфери комунікантів і соціуму в цілому [1, 87–90]. М. Бубер виділяє три види діалогу: справжній, технічний і замаскований під діалог монолог. Тільки справжній діалог дає можливість людині розкритися як духовній сутності, тільки відкритість діалогу з Іншим, з буттям, відповідає сутності людини [2, 140–141]. Таким чином, можна виділити два види комунікації: справжню і повсякденну. Під повсякденною комунікацією будемо розуміти процес обміну значеннями, а під справжньою — процес виникнення змісту, комунікацію, що виходить на ціннісну сферу людини. Більш того, необхідно розширити саме поняття комунікації, вивести його зі сфери діалогу двох комунікантів.

Діалог може відбутися і на самоті, чеканні відповіді, справжня комунікація може відбутися в особливому бажанні зрозуміти що-небудь, бажанні вийти зі сфери власних значень у сферу змісту.

Системність змісту може бути розглянута в різних аспектах. По-перше, в аспекті цілісності рівнів змісту, виражених різними мовними засобами (від слова — до інтертексту). По-друге, в аспекті цілісності кожної з підсистем функціонування змісту (підсистеми виробництва і підсистеми розуміння). По-третє, в аспекті синтезу двох названих підсистем у єдину комунікативну систему. Найбільш важливим і важким є третій аспект.

Перш ніж розглянути проблему змісту з погляду системного підходу, уточнимо для себе, що таке системний підхід. Головним орієнтиром для нас послужили роботи А. І. Уймова [3], А. Ю. Цофнаса [4], Л. М. Сумарокової [5].

Те, що називають системним підходом, можна уявити як взаємодію таких п'яти компонентів: *системна концепція, системний метод, системне представлення, системний аналіз, системний синтез*. Перший з них — теоретичне знання, другий — спосіб діяльності, а інші — реалізація деяких програм, що включають ціннісно-орієнтаційні настанови [5, 52–58]. Усі ці компоненти присутні в теорії систем, наведеної в роботах професора А. І. Уймова. Сутність системного методу полягає у спрямованості дослідження від цілого до елементів. Системне уявлення — це діяльність дослідника, спрямована на формування образу об'єкта як системи (системної моделі об'єкта), детермінованої прийнятими системною концепцією і системним методом.

Із системної концепції ми використовуємо два двоїстих визначення системи, дані А. І. Уймовим:

1. «Системою є будь-який об'єкт, у якому має місце якесь відношення, що володіє деякою заздалегідь визначеною властивістю».

2. «Системою є будь-який об'єкт, у якому мають місце якісь властивості, що знаходяться в деякому заздалегідь заданому відношенні» [3, 120–121].

У структурі цих визначень чітко розрізняються три рівні в уявленні об'єкта як системи: концепт, структура і субстрат.

З погляду першого визначення концептом є заздалегідь визначена властивість (системоутворююча); структурою — відносини, що володіють цією властивістю, що реалізують його; субстрат — об'єкт (об'єкти), що реалізує на собі структуру.

З погляду другого визначення, концептом є заздалегідь задане (утворююче) відношення; структурою — властивості елементів, на яких реалізується системоутворююче відношення, а субстрат — самі ці елементи.

Спочатку розглянемо процес формування значення.

Перше визначення системи, на наш погляд, може бути використано як схему підсистеми, що говорить (пишучого), продукує текст, значення тексту (комуніканта S_1).

Те, що називають процесом переходу «значення → текст», можна подати як процес переходу від концепту (ідеї, деякого «зародка» у свідомості) до вибору елементарних змістів, виражених окремими знаками, знаковими конструкція-

ми (субстрату), що реалізують вихідний задум. Але цей вибір обмежений вихідною ідеєю (концептом), що змушує підбирати ті відносини між елементарними змістами, що найбільше відповідають концепту. Це може бути процес побудови пропозицій. Значення ж пропозиції (і будь-якого тексту), як відомо, виражається і значенням елементів, і способом їхнього зв'язку. Процес діяльності, продукуючої текст, не слід розуміти як утілення готового значення, що десь уже було до тексту. До тексту існує лише його концепт (ідея, задум). Значення тексту «будується» разом з текстом і є, у визначеному змісті, результатом, підсумком цієї побудови: значення як ціле похідне від тексту як цілого.

Отже, одержуємо схему утворення значення: концепт (ідея) → вибір засобів зв'язку (форми представлення, реалізації ідеї) → вибір найбільш релевантних елементів, що реалізують дану форму.

Те, що мовою семіотики називається переходом «текст → значення», тобто діяльністю комуніканта, що сприймає текст (комуніканта S_2), можна подати за допомогою двоїстого визначення системи: концептом тут виступає сприймана форма представлення значення (текст, втілений у слова, фрази, зв'язки між ними), потім підшукуються значення як деякі властивості-образи, представлені елементами і всім текстом. Цілісне значення похідне від форми його представлення.

Тут можуть реалізуватися два варіанти розуміння тексту. Один головною метою має реконструкцію тієї системи змісту, що побудував S_1 . Явно дана її форма, за формою (елементи + відносини між ними) можна реконструювати, «розгадати» те значення, що реалізував у тексті S_1 . Другий варіант розуміння тексту головною метою має пошук інтерпретацій для даної форми, вибір придатної, з погляду S_2 , інтерпретації. Але й у тому, і в іншому випадку S_2 виходить з форми представлення значення, тобто з відносин між елементами. Вибір інтерпретації здійснюється тут у контексті змістів свідомості S_2 .

Зміст як двополюсне утворення (зміст автора і зміст читача) приймається давно багатьма дослідниками. А от представити механізм синтезу єдиного комунікативного смислу, тобто смислу, що є підсумком комунікації, її емерджентним смислом, — справа дуже важка і малодосліджена.

Спробуємо, спираючись на системне представлення породження значення і розуміння значення, висловити деяку гіпотезу про шляхи формування комунікативного змісту.

Значення комуніканта S_1 і значення комуніканта S_2 , що вступають у діалог, будучи самі по собі системами, у системі справжньої комунікації з'являються субстратними елементами. Структурою виступає форма комунікації, а концептом і показником того, що комунікація відбулася, є відносність даних значень до ціннісної, значимої сфери духовного життя комунікантів. Успішність справжнього діалогу залежить насамперед від перебування і збігу концепту даної системи (мети, цінності, принципу, установки, способу входження, включення в універсум і т. д.), що перетворить вихідні значення, які привносяться комунікантами.

Таким чином смисл — цілісний, системний образ, що утворюється в процесі особливого виду комунікації, що сприяє входженню людини в якийсь більш широкий контекст свого буття.

Література

1. Ситниченко Л. А. Першоджерела комунікативної філософії. — К., 1996.
2. Бубер М. Два образа веры. — М., 1999.
3. Усмов А. И. Системный подход и общая теория систем. — М.: Мысль, 1978.
4. Цофнас А. Ю. Теория систем и теория познания. — О.: Астропринт, 1999.
5. Сумарокова Л. П. Что такое системный подход? // Ergo. — Екатеринбург, 2004. — № 1.

УДК 111.12:165.62

*І. В. Шамша***РОЗУМІННЯ БУТТЯ В ФЕНОМЕНОЛОГІЇ ГУССЕРЛЯ**

Питання про розуміння буття в неklasичній філософській думці неможливо розкрити без розглядання буттєвого аспекту феноменології — одного з найбільш впливових напрямів філософії ХХ століття, засновником якого став німецький філософ Едмунд Гуссерль.

Після виникнення феноменології в класичному варіанті (Е. Гуссерль, М. Гайдеггер) феноменологічний підхід розповсюдився в багатьох гуманітарних науках: психології, психіатрії, етиці, естетиці, праві і соціології, релігії, філософії, математиці і природознавстві, історії і метафізиці. Феноменологія здійснила вплив на такі напрями філософії ХХ ст., як персоналізм, екзистенціалізм, герменевтика. На сьогоднішній день феноменологія розповсюджена в Європі, Америці, Австралії, Японії. З плюралізацією філософського знання в країнах пострадянського простору феноменологічні товариства активно почали свою роботу в Україні і Росії.

На творчість Едмунда Гуссерля (1859–1938) вплинули такі філософи, як Р. Декарт, Д. Локк, Г. В. Лейбніц, Д. Юм, І. Кант, Гербарт, Больцано, В. Дільтей, Наторп.

Найбільш відомі праці Гуссерля: «Філософія арифметики», «Логічні дослідження», «Філософія як строга наука», «Картезіанські роздуми», «Ідеї чистої феноменологічної філософії», «Криза європейських наук і трансцендентальна феноменологія», «Криза європейського людства і філософія».

При розгляданні розуміння буття в феноменології Гуссерля треба урахувати один аспект — феноменологія сформувалася в «Логічних дослідженнях» як епістемологія, а в теорію буття перетворюється в пізніх працях — «Ідеях чистої феноменології і феноменологічної філософії», коли здійснився поворот німецького філософа до трансцендентального ідеалізму.

Наше завдання — розглянути розуміння Гуссерлем буття в трьох аспектах, на які традиційно розпадається проблема буття — буття людини, буття речей, буття соціуму. Поняття «феномен» в феноменології єднає ці три аспекти буття.

Феномени — сутності, що, на думку Гуссерля, лежать в основі реальності. Вони можуть бути як матеріальними, так і ідеальними.